

Wolfgang Brezinka: Pädagogik in Österreich. Die Geschichte des Faches an den Universitäten von 18. bis zum Ende des 20. Jahrhunderts

1. kötet: Schulwesen, Universitäten und Pädagogik im Habsburger-Reich und in der Republik. Pädagogik an der Universität Wien.

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

2. kötet: Pädagogik an den Universitäten Prag, Graz und Innsbruck.

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2003. 1023 o.

3. kötet: Pädagogik an den Universitäten Czernowitz, Salzburg und Linz.

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2008. 758 o.

A kötetek szerzője *Wolfgang Brezinka* a magyar neveléstudomány elméleti szakemberei által jól ismert és elismert kiváló neveléstudós, az európai empirikus neveléstudomány nemzetközi rangú képviselője, mai napig a legnevesebb európai nevelélméleti gondolkodók egyike. A 20. század évszázad hetvenes-nyolcvanas éveiben Európa-szerte nagy visszhangot kiváltó elméleti pedagógiai munkásságát 12 több kiadásban megjelenő, többségében angol, spanyol, olasz, cseh, norvég, perzsa, japán és koreai nyelvre is lefordított monográfiából ismerhette meg a szakmai közvélemény. Ezek közé olyan – a hetvenes évektől kezdődően a magyar neveléstudomány szemléletmódját is jelentős mértékben befolyásoló – munkák tartoznak, mint például a *Metatheorie der Erziehung* (Philosophy of Educational Knowledge), valamint a *Grundbegriffe der Erziehungswissenschaft* (Basic Concepts of Educational Science). Az 1996-ban nyugalomba vonuló neveléstudós, az Osztrák Tudományos Akadémia rendes tagja, 2008-ben ünnepelte 80. születésnapját.

A recenzió tárgyát képező – 2000 és 2008 között megjelenő – három újabb, munkájának összességében közel háromezer oldal terjedelme is jelzi, hogy az aktív egyetemi pályafutásának befejezése után immár több mint egy évtizede hallatlan szellemi frissességgel tovább munkálkodó *Brezinka* professzor fiatalos lendülettel új kutatási terület, az osztrák egyetemi pedagógia tudománytörténete felé fordult. Ezzel bekapcsolódott az elmúlt évtizedekben örvendetesen megszorodó a neveléstudomány tudománytörténetének feltárására vállalkozó kutatók sorába.

Az ebbe a sorba tartozó főképp német, francia, és angol nyelvű munkák kezdetben elsősorban a filozófia és az elméleti pedagógia fejlődése közötti kapcsolatot vizsgálták, illetve a tudományos pedagógia korai történetével foglalkoztak. A későbbi, nyolcvanas- kilencvenes évek fordulóján megjelenő feldolgozások már a tudományfejlődés általános európai, illetve világtendenciáinak megrajzolására vállalkoztak. A neveléstudomány paradigmaticus irányzatainak feltárásához jelentős új eredményekkel járultak hozzá azok az elmúlt évtizedben megjelenő társadalomtörténeti orientációjú, empirikus alapokon nyugvó nemzetközi összehasonlító vizsgálatok, amelyek egyértelműen bizonyították, hogy a diszciplína kontinentális fejlődésében két – részben nemzeti tradíciókra alapozódó – paradigmaticus irányzat, a francia és a német fejlődési modell különíthető el. Ebbe a legújabb, a pedagógia egyetemi tudománnyá válásának nemzeti jellegzetességeit vizsgáló kutatási vonulatba sorolhatók be *Wolfgang Brezinka* osztrák egyetemi neveléstudomány történeti fejlődését feltáró tudománytörténeti munkái is, amelyek a neveléstudomány német tradíciójának jegyében fejlődő osztrák egyetemi neveléstudomány múltjának és napjainkig tartó fejlődésének feltárására vállalkoztak.

A könyvsorozat 2000-ben megjelenő első kötete az osztrák egyetemeken művelt neveléstudomány múltjának és napjainkig ívelő fejlődésének rendkívül elmélyült bemutatására törekvő bevezető munka, amely a témakör általános összefüggéseinek felvázolása mellett az egész régióra jelentős befolyást gyakorló bécsi egyetemen megjelenő neveléstudomány irányzatainak, és a tudományág művelőinek részletező bemutatására is vállalkozott.¹

A könyv emellett részletesen tárgyalja azokat a tágabb művelődéstörténeti, iskola- és tudománytörténeti összefüggéseket, továbbá azokat a jogi háttérfeltételeket is, amelyek Európában legelőször biztosították annak

¹ A sorozat első kötetét bemutató recenzió megjelent *Magyar Pedagógia*, 2002. 4. sz. 520. o.

feltételeit, hogy a pedagógia az osztrák monarchia országaiban, már a 19. század elején minden egyetemen önálló egyetemi tanszéken oktatott egyetemi tantárggyá, majd ennek nyomán önálló tudományos diszciplínává válhatott.

Ez a kötet a szerző széleskörű levéltári és könyvtári kutatásaira alapozva arra tesz kísérletet, hogy az egyetemi pedagógia 18. század végétől kezdődő előtörténetének időszakától napjainkig bemutassa az osztrák birodalom egyetemén oktató minden, a pedagógia, illetve neveléstudomány valamely területével kapcsolatban álló tudóst. A bevezető kötetben nem csupán a szűkebb értelemben vett német nyelvű osztrák egyetemek munkásságába nyerhetünk betekintést, hanem megismerhetjük a 19. század során rövidebb-hosszabb ideig a monarchiához tartozó, nem német nyelvű egyetemeken (később önálló nemzetállami keretben továbbfejlődő közép-európai államok például a cseh, az észak-olasz, a galíciai lengyel, a horvát és természetesen a magyar egyetemeken) művelt pedagógiának az osztrák fejlődéssel szoros összhangban kibontakozó nemzeti rendszereit, azok korai fejlődési szakaszának legfontosabb összefüggéseit is. Ebből adóan a sorozatnak ez az első kötete is fontos alampunkának tekinthető a magyar egyetemfejlődés, és közelebbről a magyar egyetemi neveléstudomány fejlődésének általánosabb összefüggései – tágabb, nemzetközi recepciótörténeti vonatkozásai – iránt érdeklődő hazai kutatók számára. Egyrészt megvilágítja az osztrák egyetemi neveléstan, majd a 19. század végén kibontakozó tudományos pedagógia tudománytartalmainak, annak intézményesülési folyamatainak főbb jellemzőit, továbbá azoknak a többi nemzeti, így a magyar tudományfejlődésre gyakorolt hatását, számos eddig ismeretlen, illetve csak részben feltárt összefüggését. Másrészt felvillantja azokat a fejlődési sajátosságokat, amelyekre alapozva az egyes tudományrendszerek későbbi nemzeti sajátosságai is feltárhatóvá válnak.

Különösen érdekes a munka bevezető részében található, a nem német nyelvű egyetemek pedagógiai munkásságát bemutató összehasonlító fejezet, amelyben a magyar egyetemi neveléstan fejlődésének a Habsburg Monarchia megszűnéséig tartó időszakának vázlatos áttekintésére, a korabeli hazai egyetemeken (Pest és Kolozsvár) folyó pedagógia oktatás személyi hátterének és intézményi kereteinek 1870 és 1918 közötti alakulásának bemutatására is sor kerül. A magyar egyetemi neveléstudomány történeti kérdéseivel foglalkozó kutatók számára jól hasznosítható a munkának az a következő, közel 700 oldalas, szintén kiválóan dokumentált fejezete, amely gazdag mikrotörténeti elemzések keretében a bécsi egyetem ez irányú munkásságát 1805-től, az első neveléstan tanszék alapításától egészen napjainkig követi nyomon. Ennek keretében a szerző nagy számú levéltári forrásra és egyéb korabeli dokumentumra alapozva bemutatja a bécsi egyetem első pedagógiai tanszéke alapításának körülményeit és korai fejlődését.

Számos a hazai kutatások megalapozásához szintén jól felhasználható fontos adat található a bécsi egyetemre kinevezett első osztrák pedagógia professzor, *Vincenz Eduard Milde* egyetemi tanári és tudományos munkásságát feltáró fejezetben is. A könyv további részeiben nem csupán a bécsi egyetemnek az 1860-as évekig a pesti egyetem neveléstan oktatásában tapasztalható hegemon hatása követhető nyomon, hanem lehetővé teszi a két egyetemen kialakuló – egymástól mind jobban eltávolodó – oktatási gyakorlat és az annak kapcsán megjelenő, egyre önállóbb nemzeti karakter kialakítására törekvő elméleti pedagógiai irányzatok további elmélyültebb összehasonlító, illetve recepciótörténeti elemzését is. A könyv további fejezetei a bécsi egyetemi neveléstudomány 20. századi intézményesülési, illetve expanziós folyamatainak plasztikus leírását adják, bemutatva a neveléstudomány és részdiszciplínáinak a bécsi egyetemen kialakuló szervezeti kereteit, a pedagógiából habilítáló és doktori címet szerzők rekrutációját és tudományos orientációját. Különösen érdekes a munkának a bécsi egyetemi neveléstudomány közelmúltját részletesen leíró záró fejezete.

A nagyszabású munka 2003-ban megjelenő második kötete a prágai, grazi és innsbrucki egyetem pedagógiai munkásságának részletes bemutatására vállalkozott. Az egyes egyetemek bemutatása azok egyetemi pedagógia tanszékei alapításának sorrendjét követi (Prága 1872, Graz 1904, Innsbruck 1959). A kötet érdekessége, hogy az osztrák egyetemek között tárgyalja az 1348-ban *IV. Károly* által alapított prágai egyetemet is. Ennek hátterében az áll, hogy a nagyszámú német nyelvű anyanyelvű népesség számára (1900: 37,3%) Prágában 1882-től egészen 1918-ig egymástól elkülönülő német és cseh egyetem működött. Ezek az egyetemek – miként a szerző megállapítja – alkotmányjogilag osztrák egyetemeknek számítottak. Az egyik egy osztrák egyetem – német oktatási nyelvvvel. A másik az úgynevezett „Böhmische Universität Prag” szintén osztrák egyetem volt, cseh oktatási nyelvvvel. 1920-ban a cseh nyelvű egyetem felvette a Károly Egyetem nevet, de 1945-ig működött még a prágai német egyetem is. Ennek a pedagógia professzorai olyan kiemelkedő német herbartianus gondol-

kodek, mint *Gustav Adolf Lindner* (1892–1887), továbbá 1872–1903 között *Otto Willmann*, a katolikus színezetű herbartianizmus európai hírvé képviselője, akinek nagy hatású didaktikai munkáját (*Didaktik als Bildungslehre*) számos más nyelv mellett magyarra is lefordították. *Willmann* pedagógiai koncepciója különösen *Fináczy Ernő* munkásságában követhető nyomon.

A munkában bemutatásra kerülő másik intézmény a 19. század Bécs és Prága utáni harmadik legjelentősebb osztrák felsőoktatási intézménye, a grazi egyetem, ahol szintén régóta, már 1814-től oktattak pedagógiai tárgyakat, jóllehet az egyetem első pedagógiai tanszéke meglehetősen későn, csak 1904-ben jön létre, szintén herbartianus tudós *Eduard Martinak* kinevezésével. A tanszék következő professzora 1930–1945 között az empirikus pedagógiai pszichológia jeles osztrák képviselője, *Otto Tumlirz* lesz. Ez a fejlődési tendencia összecseng a harmincas évek hazai egyetemfejlődési tendenciáival. Nevezetesen azzal, hogy ebben az időben lesz a szegedi egyetem szintén a pedagógiai pszichológiát művelő pedagógia professzora *Várkonyi Hildebrand Dezső*. A bemutatásra kerülő harmadik intézményben, az innsbrucki egyetemen 1959-ben jött létre az első önálló pedagógiai tanszék, amelynek intézményesülése szoros kapcsolatban áll a szerző egyetemi munkásságának korai szakaszával. Az egyetem első pedagógiai témájú habilitációja ugyanis éppen *Wolfgang Brezinka* nevéhez kapcsolódik, aki ezt követően 1958-ig az egyetem docense lesz. Ezt követően 1960–1967 között az egyetem első pedagógia professzoraként jelentős érdemei voltak az egyetem pedagógiai intézetének megalapításában is.

Az osztrák pedagógia további egyetemi színtereit bemutató 2008-ban megjelenő harmadik kötet a monarchia peremén, a bukovinai Czernowitzben 1875-ben alapított három karú (görög-keleti teológia, állam-és jogtudományi, és filozófiai karral is rendelkező), 1918-ig működő egyetemmel folytatja az osztrák egyetemi pedagógia bemutatását. Ez a rendkívül érdekes képződmény a császárság keleti peremén, nemzetiségi szempontból kevert, kevés német nemzetiségű lakóval rendelkező területen működött. Ennek ellenére az egyetemen tanárokat is képeztek, így a bölcsészkar filozófiai professzorai – többségükben neves svájci, német, osztrák tudósok (*Marty, Hochegger, Wahle*) – pedagógiai jellegű témákat is meghirdettek.

A munka további részében gazdag levéltári és könyvészeti forrásokra támaszkodva az erőteljes katolikus orientációt mutató, a 19. század elejéig bencés szerzetesi egyetemenként működő salzburgi egyetem pedagógiai munkásságának részletes bemutatása következik, ahol csak 1964-ben alapítják meg az önálló pedagógiai tanszéket. Ezt megelőzően több mint száz éven át az egyetem katolikus teológiai karának keretein belül folyt a pedagógia oktatása. A könyv ezt követő fejezetében a legfiatalabb osztrák egyetem, az 1966-tól főiskolaként működő, 1975-ben egyetemi rangra emelt linzi egyetem pedagógiai munkáját tekinti át. Az ezt követő függelék az osztrák egyetemi pedagógia további összefüggéseit igyekszik megvilágítani. Részletesen áttekinti például azokat az osztrák pedagógiai professzorokat, akik külföldi egyetemeken tevékenykednek, továbbá bemutatja az osztrák egyetemek külföldi pedagógiai professzorait. Egy melléklet az osztrák neveléstudósok külföldön megjelenő publikációit sorolja fel, de emellett megismerhetjük az elmúlt időszakban akadémikusként egyetemi rektorként sőt parlamenti képviselőként tevékenykedető osztrák neveléstudósok névsorát is.

A kötetek értékét jelentős mértékben növeli annak rendkívül igényesen megtervezett – mindhárom kötet esetében azonos tipográfiával készített borítója. A további kutatómunka megalapozásához jelentős segítséget nyújt az egyes kötetek végén található gazdag jegyzet és szakirodalmi apparátus, továbbá az egyes részek mellékleteiben található gazdag forrásszemelvény gyűjtemény is.

Wolfgang Brezinkának az osztrák egyetemi pedagógia napjainkig terjedő történetét bemutató, immár három kötetre bővülő impozáns pedagógiai tudománytörténeti munkájának megjelenésével újabb pótolhatatlan értékkel gazdagodott a téma német nyelvű szakirodalma. A könyvsorozat az osztrák egyetemi pedagógia napjainkig ívelő történetének adatokban rendkívül gazdag, szinte kimeríthetetlen tárháza. Az impozáns áttekintés – tekintettel annak számos magyar egyetemi vonatkozására – elengedhetetlen alpműként ajánlható minden a közép-európai neveléstudomány, illetve annak rokontudományainak tudománytörténetével foglalkozó hazai kutató számára is.

Németh András